Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Raminta Kuprelytė
Filosofijos bakalauro studijų programos IV kursas

Plotino emanacijos sampratos recepcija H. G. Gadamerio meno filosofijoje

Bakalauro darbas

Darbo vadovė: Doc. Dr. Vaiva Daraškevičiūtė
Konsultantė: Lekt. Gintarė Kurlavičiūtė

Vilnius
2025

Santrauka

Šis darbas nagrinėja Plotino emanacijos sampratą ir jos recepciją hermeneutinėje Hanso-Georgo Gadamerio meno filosofijoje. Plotino emanacijos teorija, grindžianti kosmologinę, ontologinę ir estetinę pasaulio tvarką, nagrinėjama kaip būties skleidimosi schema, kurioje Vienis išspinduliuojamas hipostazėse. Ši samprata leidžia suprasti meno kūrinį kaip ontologinį vyksmą, per kurį atsiskleidžia būties tiesa. Gadamerio hermeneutinė meno interpretacija, meno kūrinį traktuoja kaip dialogo ir supratimo patirties formą. Plotino emanacijos sampratos recepcija Gadamerio mąstyme, meno kūrinį atskleidžia kaip būties plėtimosi aktą, kuris įgalina žmogų patirti tikrovę per dialogišką santykį. Šiame darbe siekiama išryškinti Plotino ir Gadamerio sąlyčio taškus meno filosofijos požiūriu.

Raktiniai žodžiai: emanacija, Vienis, Plotinas, H. G. Gadameris, meno filosofija, Eneados.

Summary

This study examines Plotinus conception of emanation and its reception in Hans-Georg Gadamer‘s hermeneutic philosophy of art. Plotinus emanation theory, which structures the cosmological, ontological and aesthetic order of the world, is interpreted as a scheme of being‘s unfolding, where the One emanates through gradual hypostases. This conception allows to understand a work of art as an ontological process through which the truth of being is revealed. Gadamer‘s hermeneutic interpretation of art considers the artwork as a form of dialogue and an experience of understanding. The reception of Plotinus conception of emanation in Gadamer‘s thought presents the artwork as an act of beings radiation, enabling a person to experience reality through a dialogical relationship. This study aims to highlight the connection points between Plotinus and Gadamer from the perspective of art philosophy.

Keywords: emanation, The One, Plotinus, H. G. Gadamer, philosophy of art, Enneads.

Turinys

Santrauka 2

Summary 3

Įvadas 5

1. Plotino emanacijos ir Vienio sampratos 9

1.1. Meno ontologinis pagrindas 14

2. H. G. Gadamerio hermeneutinė meno filosofija 17

2.1. Tiesos kaip *aletheia* samprata 23

3. Emanacijos ir meno kaip tiesos įvykio sąryšis 27

3.1. Grožio vaidmuo Plotino ir Gadamerio mąstyme 29

Išvados 33

Literatūra 35

Įvadas

Plotino emanacijos samprata, kaip vienas iš neoplatonizmo principų, buvo permąstyta XX a. antrosios pusės hermeneutinėje filosofijoje. Ši teorija interpretuojama kaip būties skleidimosi schema, grindžianti kosmologinę, ontologinę ir estetinę pasaulio tvarką. Emanacijos terminas (lot. *emanatio*) apibrėžia būties kilmę iš Vienio – transcendentinio principo išsiliejimą ar išspinduliavimą, kuris tampa materija ir nuosekliai plėtojasi būties įvairovėje tam tikrais lygmenimis, kurių laipsniškumą savybiškai nurodo hipostazės. Plotinas Eneadose meno kūrinį bei grožio patirtį sieja su juntamybės ir mąstomybės plotmėmis, galiausiai išvesdamas teiginį, jog galutinis grožio mylėtojo tikslas yra Vienis. Nagrinėdamas grožį objektyvia prasme, pasitelkia dalių ir visumos sąsają nurodydamas jų proporcingumo reikšmę, tačiau pačios dalys nėra traktuojamos nei kaip gražios, nei priešingai, visumos atžvilgiu, vadinasi, tokiu būdu Plotinas pateikia grožio ir meno vaidmens pokytį nuo platoniškosios jų sampratos. Tyrinėjama mąstomybės plotmė atskleidžia emanacijos ir Vienio reikšmę meno kontekste, kaip tam tikrą pakopų išsidėstymą, pagal kurį Plotinas nagrinėja grožį. Pirmiausia, Vienis atsiskleidžia tarsi įklampintas materijoje, o žmogiškoji būtis lygiai taip pat įklimpusi materialioje būtyje sąmoningai siekia išsiveržti, nes joje esanti Vienio įkrova. Meno kūrinys kuriamas kaip fizinis to pavidalas, nes gimsta iš vidujybėje slypinčios Vienio idėjos, kuri yra pirminės emanacijos gelmė. Pasaulio – baigtinės esamybės daugiu tampa išspinduliuojamas Vienis, o tariant metaforiškai, toks modelis rodo išeigą ir augimą iš pamatinio šaltinio. Kuo toliau nuo pirminio šaltinio vystomąsi, tuo mažiau pirmapradžių savybių esama, kaip tam tikras spinduliavimas iš centro link žemesniųjų hipostazių, kurios nurodo į būties pakopas. Plotinas kalbėdamas apie grožį pasitelkia metaforas siekdamas parodyti fizinio bei inteligibilaus pasaulio tarpusavio sąveiką, suteikdamas užuominą į medialumą šių plotmių atžvilgiu. Plotinui menas išreiškia mąstomybę, kurioje yra sutelkta Tiesa.

Meno ir būties santykį permąsto Hansas-Georgas Gadameris, knygoje „Tiesa ir metodas“. Meno samprata formuluojama kaip būties tiesos atslėptis. Tuo tarpu Plotino požiūriu, tiesa nurodo būtent į Vienio (iš)sklaidą, jungiant juntamybės ir inteligibilios sferos dėmenis. Gadameris atsisakydamas subjekto ir objekto skirties, meno kūrinį interpretuoja kaip būties tiesos atskleidimo terpę, kuri veikia per dialogą ir interpretaciją. Toks požiūris keičia meno filosofijos lauką, kadangi meno kūrinys tampa ne estetinio patyrimo šaltiniu, tačiau esminiu pažinimo, savivokos bei kultūrinės atminties elementu. Kritikuojama estetika kaip subjekto ir objekto dichotomija aiškinant meno kūrinį. Menas Gadameriui iš esmės yra tai, kas sąlygoja būties atvertį, kas tampa supratimo

patirtimi. Pats Gadameris tiesiogiai nurodo į Plotino pateikiamą emanacijos sampratą, kuri referuoja į meno kūrinio gebėjimą išspinduliuoti aukštesniąją tikrovę. Gadamerio filosofijoje iškeliamas hermeneutinis meno patirties modelis, kuriame pagrindinį vaidmenį atlieka supratimas kaip būties dialogo forma. Joje menas neredukuojamas į mimetinę funkciją, kaip tai numatė Platonas, o interpretuojamas kaip įvykiškas būties skleidimosi procesas. Emanacijos samprata pasitelkiama siekiant atskleisti būties pasirodymą per kūrinio refleksiją. Kadangi Gadameris taip pat kaip ir Plotinas atmeta mimetinę meno kūrinio funkciją, teigdamas jog meno kūrinio atvaizdas yra ontologinis įvykis. Gadamerio atvaizdo ontologija nurodo į emanaciją, kuri išplečia tikrovę, t.y. leidžia suvokti laipsnišką būties išspinduliavimą. Tokiu būdu nusakoma, kad per meno kūrinio patirtį būties padaugėja, tad meno kūrinio ir meno apskritai prigimtis – ontologinė, prieinama tik per supratimą. Meno kūrinys (per)skaitomas tarsi tekstas atskleidžiantis tiesą, kuri nėra grįsta metodais, o veikiau tiesą, kuri yra įvykis. Meno filosofija atspindi žmogiškojo pažinimo modelį, akcentuojantį įsitarpinimo, jungties momentą, panaikinantį galimybę meno patirtį objektyvizuoti ir reikalaujanti meną suprasti hermeneutinės tiesos sampratos pagrindu. Tokiu būdu, Gadameris tranformuoja meno kūrinio sampratą – interpretuoja meno patirtį, kaip individą transformuojantį vyksmą. Gadameris sekdamas Heideggerio pėdomis persvarsto tiesos sampratos – *aletheia* – reikšmę. Meno kūrinys yra apibrėžiamas kaip įvykis atveriantis ir steigiantis pasaulį. *Aletheia* terminas vartojamas tiesos kaip būties (ne)paslėpties konceptui apibūdinti. Tiesa tampa prieinama aktualizuojantis dialogiškam santykiui. Dėl to Plotino emanacijos teorijos recepcija Gadamerio filosofijoje leidžia išryškinti meno kūrinį kaip jungtį tarp juntamybės ir mąstomybės, kuris įgalina žmogų patirti būties tiesą ne per racionalų metodą, bet per tiesioginį sąryšį ir interpretaciją. Meno metodinis nagrinėjimas neatskleidžia šio tyrimo lauko gelmės. Šiame darbe siekiama parodyti, kad hermeneutinė Gadamerio meno interpretacija, kaip supratimo ir būties atskleidimo procesas, tiesiogiai atliepia Plotino emanacijos sampratai. Emanacija nurodo laipsnišką būties kilimą iš Vienio, o šis procesas leidžia suvokti meno kūrinį kaip būties reiškimosi įvykį.

Problemos ištirtumas: Lietuvoje meno ontologiją ir hermeneutinę prieigą tyrinėja A. Sverdiolas, A. Mickevičius, R. Šerpytytė, A. Šliogeris, V. Daraškevičiūtė, M. Gutauskas. Šiam darbui reikšmingiausi Mickevičiaus ir Daraškevičiūtės tyrinėjimai. Užsienyje šios problemos lauką išplečia P. Hadot, D. O'Meara, J. Grondin, C. Nielsen tyrimai, taip pat Plotino emanacijos sampratos teorijos lauką tyrinėja A. H. Armstrong, L. P. Gerson, K. E. Emilsson. Vis dėlto Plotino emanacijos sampratos poveikis Gadamerio meno filosofijai Lietuvoje praktiškai nėra tyrinėtas.

Veikiau šią problemą ir sąryšio taškus narplioja tyrinėtojai svetur, o šiam darbui reikšmingiausi O‘Meara, Emilsson ir Grondin tyrinėjimai.

Darbo tikslas: Atskleisti pagrindinius Plotino ir Hanso-Georgo Gadamerio meno filosofijos aspektus, aptarti emanacijos teorijos recepciją hermeneutinėje mąstymo tradicijoje. Ištirti meno kūrinio kaip būties tiesos atskleidimo sampratą.

Darbo uždaviniai:

1. Ištirti Plotino emanacijos sampratą ir jos sąsają su Vienio idėja, atskleidžiant, kaip ši samprata lemia meno ontologinį pagrindą ir tiesos atskleidimą;
2. Išnagrinėti Gadamerio formuluojamą meno kūrinio sampratą hermeneutinėje tradicijoje bei įvertinti *aletheia* sampratos įtaką meno kaip tiesos įvykio supratimui;
3. Apibrėžti grožio sampratą Plotino ir Gadamerio mąstyme bei išnagrinėti sąryšio taškus autorių pristatomose meno filosofijos pozicijose;
4. Nustatyti Plotino emanacijos sampratos ir Gadamerio tiesos reikšmės meno filosofijoje sąryšio taškus;

Darbo tezė: Plotino emanacijos samprata pasitelkiama kaip pagrindas Gadamerio hermeneutinėje meno filosofijoje, kuriuo remiantis meno kūrinys interpretuojamas kaip būties įvykis, įgalinantis dialogą tarp juntamybės ir inteligibilios plotmių. Dialogiškas santykis su meno kūriniu yra prasmės išplėtimas, kaip priartėjimas prie Vienio Plotino kontekste ir būties tiesos atvertis Gadamerio mąstyme.

Pamatinės metodinės nuostatos: Darbe taikomas lyginamosios analizės ir hermeneutinės interpretacijos metodai. Lyginamoji analizė taikyta Plotino ir Gadamerio meno filosofijos pozicijų išryškinimui, rekonstruodami aptariamos problemos sąsajas tarp neoplatonistinio mąstymo ir Gadamerio hermeneutinės prieigos. Hermeneutinės interpretacijos metodas taikytas literatūros analizei ir supratimui bendrame problemos kontekste.

Darbo naujumas: Bakalauro darbe nagrinėjamų autorių – Plotino ir Gadamerio – pozicijos plačiai tyrinėjamos iki šių dienų. Šį neoplatonistinės ir hermeneutinės meno filosofijos sąryšį nagrinėja J. Grondin (2025) ir E. Romagnoli (2025) rinktinėje *„Gadamer on Art and Aesthetic Experience: Rethinking Hermeneutical Aesthetics Today“*. Taip pat K.J. Emilsson (2021), A. H. Armstrong (2001), A. Alexandrakis (2001).

Literatūros apžvalga: Pirmoje darbo dalyje, kurioje analizavome Plotino emanacijos ir Vienio sampratas bei meno ontologinį statusą, fragmentiškai nagrinėjome Plotino Eneadas I – VI, taip pat Platono „Valstybės“ X knygą. Nagrinėjome antrinės literatūros tekstus: O‘Meara (2020), Emilsson (2007, 2021), Armstrong (1937), Vacura (2020). Antroje dalyje nagrinėjome Gadamerio hermeneutinę meno filosofiją „Tiesa ir metodas“ knygoje, Grondin (2003), Nielsen (2022), Davey (2006), Gadamer (2006), taip pat nagrinėjome *aletheia* sampratą knygoje „Meno kūrinio ištaka“. Trečioje dalyje nagrinėjome Plotino ir Gadamerio sąryšio taškus, pasitelkti tekstai: Gadamerio „Tiesa ir metodas“, Daknys (2023), Grondin (2003), grožio vaidmuo atskleidžiamas Plotino Eneados V pagrindu.

Darbo struktūra: Bakalauro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir literatūros sąrašas. Pirmoji darbo dalis yra skirta susipažinti su šiam darbui pamatinėmis Plotino sampratomis – emanacija ir Vieniu. Nagrinėjami šių sąvokų apibrėžimai, išplečiamas jų vaidmuo meno ontologijos atžvilgiu. Antroji darbo dalis nagrinėja Gadamerio hermeneutinės meno filosofijos pamatinius principus, nurodo *aletheia* sampratos reikšmę meno kūrinio kontekste. Trečioji darbo dalis skirta paaiškinti Plotino ir Gadamerio mąstymo sąlyčio taškus, atsižvelgiant į emanacijos sampratos recepciją meno kaip tiesos įvykio atžvilgiu.

1. Plotino emanacijos ir Vienio sampratos

Pirmenybė tam kas paprasta ir nesudėta iš dalių – mintis dažnai sutinkama filosofijos ir mokslo istorijoje, išreiškianti tam tikrą būties ir pasaulio genezę[1]. Šį paprastumo pirmumo principą sutinkame ir Plotino filosofijoje, nagrinėdami Vienio ir emanacijos sampratas. Vienio pozicija – virš ir už dieviškojo mąstymo, kuris Plotino pirmtakų laikytas pamatiniu pradu, virš kurio nėra nieko kito. Neoplatonizmo performatyvus judesys įveda žvilgsnį keičiantį dieviškojo mąstymo matymą, kaip tam tikru būdu esantį sudėtinį, užnugaryje turintį kai ką iš tiesų paprasto ir pagrįsto visiška vienove – ontologinis prioritetas absoliučiam paprastumui[2]. Vadinasi, sudėtinis dalykas negali būti pamatiniu principu, kadangi turi būti tai, kas nesimaišo su tuo, kas iš jo kyla, tačiau gebėtų tam tikru laipsniu būvoti kituose (*Enn.*V.4.1). Eneadoje V.6.3 – 4, specifikuojamas Vienio pamatinis paprastumas, kuris anot Plotino išreiškiamas kaip tai, kas esti pats savaime daugio šaltinis bei tai, kas neturi savybių būdingų sudėtiniams dalykams. Dėl to, mąstymas ir siela būvoja tame, kas yra *a posteriori*. Plotino tikrovė yra paremta hierarchiška tvarka, kurios aukštumoje esti Vienis arba Gėris, traktuojamas viso ko šaltiniu ar pirmuoju principu; nagrinėjamas kaip sielos sugrįžimas prie savųjų ištakų, kaip galimybė tą vienybę patirti[3]. Vienis, tai tikrovės pagrindą sudarantis paprastas, mąstymo erdvę pranokstantis pradas, esantis visa ko pamatas. Kadangi, anot Plotino, visa skirtybė kyla iš to, kas iš tiesų „viena“, nedaloma; visa būtis yra būtis dėl Vienio – iš Jo kyla ir nuo Jo priklauso. Amžina būtis, tarsi kelrodis sielai, kuri siekdama prie to prisiartinti, privalo pasitelkti intelektą kaip gidą[4]. Vienis – tobulas, nes nieko neieško, neturi, nieko nesiekia, bet persipildo savo tėkme, todėl esti būties kilties šaltinis (*Enn.*V.2.1), nepavaldus erdvėlaikio taisyklėms.

Koreliacija tarp Platono ir neoplatonistinio mąstymo yra neišvengiama – kaip ir idėjos, pozicionuojamos virš juntamojo pasaulio sferos, taip ir Plotino mąstyme išryškėja inteligibili plotmė ir jos skirtis nuo tikrovės. Juntamajame pasaulyje egzistuoja įvairios savybės pasireiškiančios idėjų pasaulio pagrindu – materija įgauna formą, besielgiančią tam tikru būdu – fizinė raiška priklauso nuo intelektinės gebos[5]. Pasak Plotino, inteligibilios plotmės lygmeniu, visa būtis ir pažinimas yra visuma, t.y. priklauso Vieniui, būtent todėl tai yra ne tik ontologijos, bet ir

[1] O‘Meara, 2020: 73
[2] Gerson, 2017: 576
[3] Aleknienė, 2011: 23 – 24
[4] Gerson, 2017: 880 – 881
[5] Emilsson, 2007: 1 – 8

epistemologijos klausimas, kuriam pagridinį toną užduoda vienovės klausimas. Sąsajų su platonistine tradicija, pirmiausia pastebime svarstydami vidinių ir išorinių aktų skirtį – tai, kas vyksta vidujai yra sietina su provaizdžiu, o tai kas išoriška yra siejama su vidinio veikimo atvaizdu[6]. Šis santykis apibrėžiamas kaip kauzalus, kadangi tai kas išoriška yra vidujai aktyvaus veikimo padarinys, vadinasi, kyla iš vienos priežasties. „Valstybės“ X knygoje aptariamas meno vaidmuo kaip juntamybės sferos atvaizdo išraiška – tarsi atspirties taškas Plotino meno filosofijos principų paieškose ir mąstymo pokytyje, kadangi imitacinio pobūdžio menui Plotinas suteikia kompleksiškesnį turinį ir praplečia jo funkciją.

Apibrėžiama dualistinė aktyvumo struktūra nurodo, kad išoriškas veikimas būtinai seka iš vidinio, tarsi imitacija, nurodanti, kad šios veikmės yra skirtingų lygmenų[7]. Išorinę Plotinas apibūdina pasitelkdamas metaforas, išskleidžiančias šios veikmės pagrindą, kuris išteka, t.y. emanuoja, iš Vienio, t.y. vidinės veikmės atvaizdu[8]. Vadinasi, esama mediumo, kuris šiuo atveju veikia kaip jungtis tarp inteligibilaus ir jutiminio pasaulių. Tačiau ar ši dualistinė perskyra yra būtina sąlyga apžvelgiant Vienio ir emanacijos sampratą? Emanacijos samprata Plotino filosofijoje dažniausiai apibrėžiama vedant analoginę paralelę su įvairiais reiškiniais – vandens tėkme ar šviesa, sklindančia nekūniškai, kuomet tikrovė laikytina šio išspinduliavimo atvaizdu (*Enn.*IV.5.7). Siekiama parodyti, kad viena veikmė kiekvienu atveju yra dvipusė. Analogija tarp matomos ir noetinės visatos, stebint šventovių, paveikslų gamybą, anot Plotino, galima pastebėti, kad kai kurie objektai yra labiau receptyvūs sielai negu kiti, taigi tampa svarbus *νοῦς* vaidmuo jutiminiame pasaulyje[9]. *Νοῦς* Plotinas apibūdina metaforine prasme kaip saulę iš anapusinio pasaulio, t.y. spinduliuojantį visos būties šaltinį, kurio recipientu tampa jutiminis pasaulis. Tai, kas imituoja inteligibilią veikseną, pats nėra inteligibilus, o verčiau imituoja dėl to, nes tai yra natūralu (*Enn.*II.9.8). Šis glaudus ryšys tarp dvasinės ir materialios plotmės nurodo į nuolat aktyvią sąveiką, kurią būtų galima laikyti visos būties pamatu. Plotino siekis yra platonistinę hierarchinę tikrovės struktūrą – skirtį tarp noetinės ir materialios visatos – permąstyti pasitelkiant mediacijos konceptą, apsvarstant tai, kas geba jungti šias skirtingas sferas. Nesuderinamumas gali kilti tuo atveju, jei teigiama, kad vidinė veikla yra išorinės radimosi priežastis, kadangi vidinė veikla negali būti išorinės veiklos kilties priežastis. Kiekvienas dalykas talpina savyje veiksnumą būdingą *ουσία,*

[6] Ibid., p. 9 – 10
[7] Ibid., p. 31
[8] Ibid., p. 22 – 23
[9] Armstrong, 1937: 64 – 66

kuris kyla iš pirmojo aktyvumo, fiksuojamame pačioje Būties prigimtyje – tarsi ugnies skleidžiama šiluma ar pirminė kibirkštis – veiksnumas sugeneruotas pačio pirminio principo[10]. Vadinasi, *energeia* būdinga tiek noetinės, tiek materialios visatos veiksnumui, aptinkama visame kame – kiekvienos išorinės veikmės pašonėje esti vidujai būdinga veikmė, konstituojanti būties esmę (*Enn.*IV.3.7). Tai nurodo, kad kiekvieną dalyką iš esmės nusako vidujai esanti veikla, kurios sekėja yra išorinė; kitaip tariant, išorinė veikla yra vidinės veiklos padarinys. Šių veiklų esatis ir skirtis yra Plotino mąstymo stuburas[11].

Taip pat kaip išorinė veikla yra vidinės atvaizdas, taip ir intelektas yra Vienio reprezentacija (*Enn.*V.4.1 – 2). Atvaizdą galima palyginti su ugnies metafora, kadangi „pagamintas“ atvaizdas nepakeičia pačio šaltinio. Vienis yra savarankiška veikmė, turinti galią tinkamai viską sukurti[12]. Jutiminiame pasaulyje, žmogus turi suvokimo potenciją ir pats yra suderintas su inteligibilaus pasaulio harmonija, t.y. juslinis suvokimas priklauso šio imlumo prigimčiai, kaip ir minėtame ugnies pavyzdyje (*Enn.*VI.7.6). Plotinas nurodo sielos pirmumą kūno atžvilgiu. Sielos vaidmuo tarsi ribinėje pozicijoje tarp dviejų skirtingų plotmių, kelia klausimą, kas esti pirmiau jos pačios nuo ko siela ontologiškai būtų priklausoma[13]. Vienio ir Intelekto pažinimas vyksta per žmogaus Sielą. Vienis yra pirminė priežastis, tai iš ko viskas kyla, tačiau kaip ir kodėl tai vyksta? Šiuo atveju Plotinas būtent ir pasitelkia emanacijos sąvoką – tai būdas, kuriuo Vienis sąlygoja Intelektą. Tokiu pat būdu, Intelektas sąlygoja Sielą, paeiliui susitinkančia su jusliniu pasauliu. Dėl to, emanacija veikia kauzaliai, remiantis šiomis hierarchijos dalimis[14]. Emanacija atskleidžia dvigubo veikimo principą, kuris nurodo į vidinį ir išorinį aktyvumą – kas emanuoja yra sąryšyje su išorybe, o iš ko emanuojama yra sąryšyje su absoliučia vienove.

Anot Plotino, jei neegzistuotų Vienis ar pirminis unifikuojantis principas, tuomet būtis neegzistuotų, kadangi ši nebūtų vienovėje – dalykų dalomumas keičia jų egzistenciją, nes prarandamas jų vienumas. Vadinasi, padalinti dalykai praranda savo substancialumą ir nebėra tuo, kuo buvo, todėl tampa kitais dalykais ir kiekvienas tampa atskiru vienetu – šis vienumo laipsnis (nuo kūniško pavidalo iki Vienio) priklauso nuo to, kurioje hipostazėje esti būtis: kūnai, siela, intelektas (*Enn.*VI.9.1). Pastebima, kad Vienis tai nėra būtis, o veikia tai, kas ją viršija. Pirmasis

[10] Emilsson, 2007: 24 – 25
[11] Ibid., p. 27
[12] Ibid., p. 29 – 30
[13] Vacura, 2020: 203
[14] Emilsson, 2007: 8

apšviečia antrąjį, o antrasis – trečiąjį. Plotinas išskiria šiame pasaulyje viekiančių dalykų daugį ir jų priklausymą nedalomai, nepamąstomai ir nematerializuojamai visumai; pavyzdžiui tai, kad Plotinas pripažįsta sielų daugį, kurių kiekvienos savybes (mąstymą, troškimus, suvokimą) jungia minėtas vienovės ryšys, rodo, kad kiekvieno egzistuojančio žmogaus siela yra individuali ir priklauso nuo aukštesnio laipsnio visumos. Taigi, siela suteikia vienybę žemesnio laipsnio dalykams, tačiau pati siela vienybę perima iš kitur, t.y. Intelekto. Tokiu atveju laikytina, kad siela atlieka tarpininko rolę tarp inteligibilaus ir fizinio pasaulio. Vadinasi, užklausiamas *τὸ ὄν* (būties) ir *οὐσία* (substancialumo, buvimo) statusas, kadangi inteligibiliame pasaulyje, būtis ir jos buvimas sutampa, o tai yra vieta, kur randasi galimybė užčiuopti Vienį[15]. Pati substancija jau tam tikra prasme yra Vienis (*Enn.*VI.9.2). Nuo emanacijos sampratos neatsiejami lygmenys, sekantys po Vienio, kuriuos Plotinas vadina hipostazėmis arba trijomis pirminėmis tikrovėmis (*Enn.*V.1, *ibid.*IV.7). Fizinis pasaulis labiausiai stokoja vienovės, o virš jo esti siela. Intelektas – *νοῦς*, kaip antroji hipostazė pasižymi aukštesniu vienovės lygmeniu – nėra erdvinis ar laikiškas; tarsi Vienio atvaizdas, kuris turi tam tikrų Vienio savybių, tačiau griežtai jo nereprezentuoja[16]. *Νοῦς* yra ontologiškai priklausomas nuo Vienio, taip pat kaip Siela priklausoma nuo Intelekto. Toks hierarchiškas išdėstymas nurodo tarsi organišką sistemą, kurios nariai referuoja vieni į kitus. Tačiau ši vienovė kiekvienoje iš hipostazių yra „pasiskolinta“ savybė iš Vienio. Tarp intelekto ir juslinio pasaulio būvoja siela – jungtis tarp juslinio pasaulio ir jo percepcijos, apmąstymo. Hipostazės parodo fundamento esatį. Vienis suvokiamas anapus būties, Siela ir Intelektas kaip pati būtis – trys hipostazės, o jutiminis pasaulys yra būties šešėlis – ketvirtasis lygmuo. Materialus pasaulis yra rezultatas Sielos ir Intelekto sąveikos bei jos poveikio materijai. Visos būties visuma yra aukščiausioje instancijoje – Vienyje, iš kurio, kaip ontologinio pagrindo, visa emanuojasi. Ši struktūra nurodo hierarchišką ontologinį priklausomumą[17]. Kiekvienas šios hierarchinės struktūros narys yra aukštesniojo nario atvaizdas. Tačiau Vienio atžvilgiu, šias persipynusias sąveikas tampa komplikuota paaiškinti, kadangi anot Plotino, Vienis savo esme yra atskiras nuo visko kaip visiškai paskiras metafizinis lygmuo, neišreiškiamas ir nepaaiškinamas verbaliai, vadinasi negalimas būti apibrėžtas (*Enn.*V.3.13), nors tai būtent ir yra Plotino užmojis – nupasakoti ontologinę Vienio prigimtį. Tokia galimybė visgi prieinama, nes Vienis kaip ontologinis Intelekto pagrindas yra

[15] Gerson, 2017: 883
[16] Emilsson, 2007: 2
[17] Vacura, 2020: 204

mintinių gebų šaltinis, leidžiantis abstrakčiai sugriebti tikrovę. Tad Plotino pastanga apibūdinti Vienį, nukreipta į negatyvios prieigos apibrėžimus apie tai, kas Vienis nėra (*Enn.*V.3.14 – 16), pavyzdžiui, tai nėra daugis, būtis, mąstymas, nėra nei objektiškas, nei subjektiškas ir pan.

Vienis pažįstamas intuityvios percepcijos pagrindu (*Enn.*V.5.2, VI.9.4), kadangi pirmiausia privalome pažinti Intelektą – inteligibilią plotmę tiesiogiai produkuojamą Vienio. Hipostazės, kaip Vienio atvaizdai ar produktai, leidžiantys netobulai pažinti Vienį ir jo sampratą formuoti analogijų, metaforų pagalba. Tačiau kyla užmojis klausti, kodėl apskritai šis siekinys prasmingas? Anot Plotino, Vienio pažinimas yra pagrindinis filosofijos tikslas (*Enn.*I.3.1), tai siekis pažinti esaties pamatiškumą. Vienis susiejamas su esybe dvejopai: pirma, kaip visa ko pirmapradiškumas, antra, kaip pagrindinis tikslas užfiksuotas atmintyje – grįžtamasis judesys prie ištakų[18]. Emanacija išreiškia Vieniui būdingą produktyvumą. Akcentuojama tai, kad nors emanacija apibrėžiama tokiomis metaforomis kaip išspinduliavimas, radicija ir pan., ji nėra fizinio objekto veiksnumą apibūdinantis terminas, veikiau Plotino kontekste, tokios analogijos su fiziniam pasauliui būdingais reiškiniais, siekia realizuoti Plotino matymą, kuris teigia, kad šviesa jutiminiame pasaulyje rodosi nematerialios jėgos pagrindu. Šiuo atžvilgiu ima ryškėti ir emanacijos vaidmuo meno atžvilgiu, kaip materialios ir inteligibilios srities santykinis vienetas, kurio reikšmę aptarsime vėlesniame poskyryje. Emanacija gimdo egzistencijos pilnumą visuose tikrovės lygmenyse, kurie vis labiau nutolę nuo pirminės hipostazės yra vis netobulesni, nes vis reprodukuojami (*Enn.*IV.8.6). Todėl jei viskas iš esmės yra už save aukštesnės hipostazės produktas, tuomet tam tikru būdu materialus pasaulis ir jo objektai atspindės savas inteligibilias esmes, kaip Gėrio išraiškas; tad Plotinas laikosi idėjos, jog nors paskiros dalys nebūtinai yra geros ar gražios, dėl to prioritetas privalo būti teikiamas visumai (*Enn.*III.2.11).

Emanaciją vadinti kūryba yra kategorinė klaida[19]. Kūrybos sąvoka išreiškia kauzalinę būties priklausomybę, tad kaip galime išskirti šias dvi kategorijas? Vienis nėra veiklus iš būtinybės; Vienis nėra ribojamas jokių pančių. Jei emanacija būtų suvokiama kūrybos pagrindu, tuomet tai reikštų, kad vyksta dviejomis fazėmis: pirma, viskas yra Vienyje, antra, kad nieko nebėra Vienyje, nes turinio sklaida ištuština.[20] Tai veikiau yra kauzali vyksmų serija, kadangi iš Vienio išplaukia Intelektas, iš pastarojo išplaukia Siela, o ši išplaukia į Pasaulio Sielą. Vadinasi,

[18] Ibid., p. 207
[19] Gerson, 1993: 559 – 560
[20] Ibid., p. 562

Vienis nuolatos yra kupinas šviesos, tos gelmės, kuri emanuoja į žemesniasias hipostazes. Atsigręžia į aukštesniąją Būtį, nes Vienyje esti visa būtis apskritai, t.y. jei neegzistuotų Vienis, tuomet neegzistuotų ir visa kita[21]. Visi egzistuojantys būtiški dalykai kyla iš savojo *οὐσία* priklausomai nuo juos supančios tikrovės – ὑπόστασις; kaip atvaizdas pamatinio prado, į kurį būtis yra nukreipta – Vienis yra visada tobula Būtis, produkuojanti nepaliaujamai, o produkuojama būtis yra žemesniojo laipsnio būtis (*Enn.*V.1.6). *Νοῦς* yra pirmoji pakopa sekanti po Vienio. Tačiau šaltinis iš kurio visa kyla, neturi turėti tų savybių, kurios randasi žemesniosiose hipostazėse, t.y. formuojantis principas yra beformis (*Enn.*VI.7.17 – 18). Formos nėra atvaizdiškos Vieniui, nes *νοῦς* yra Jo atvaizdas. Tas formų netobulumas yra tai, kad parodo, kad Vienis šiuo atžvilgiu esti anapus; Vienis – pirminis egzistencijos ištėkėjimas, bet *οὐσία* instrumentinė būties priežastis[22]. Vadinasi, kad žemesniasias hipostazes Vienis pasitelkia kaip instrumentus. Ši pozicija yra gana plačiai kritikuojama, tačiau Plotinas paneigia bet kokį bandymą parodyti, kad Vienis kaip nors yra suvaržomas šių kategorijų ir teigia, kad Vienio savybė teikti egzistenciją yra neribota. Tai, kas „galėtų“ egzistuoti, nėra Vienio reikalas, t.y. žemesniųjų hipostazių veiklos padariniai yra nepriklausomi nuo Vienio valios, o tik nuo jų pačių[23].

1.1. Meno ontologinis pagrindas

Plotino filosofijoje meno vaidmuo nurodo į galimybę individui priartėti prie Vienio, tad suvokiamas ne kaip mimetinė tikrovės reprezentacija, bet kaip būties tiesos atsiskleidimo tarpininkas, jungiantis inteligibilumo ir juntamybės plotmes. Emanacijos samprata pasirodo kaip ontologinė kategorija, kaip būties struktūros dalis. Plotinas aiškindamas juntamojo ir mąstomojo pasaulio skirtį, ragina mąstomąją būtį rasti vidujybėje, tokiu būdu akcentuojama struktūra, kuri atskleidžia, kad pasaulis, mąstymas ir Vienis yra veiksnūs priklausomai vienas nuo kito.

Neoplatonistinė Vienio ir pasaulio dvilypumo samprata, nulėmė meno poziciją kaip sankirtą tarp žemiškos ir dieviškos sferų, o grožį kaip išraišką pakylėjančią sielą link aukštesniųjų principų. Plotino požiūrį į menus nagrinėdamas E. K. Emilsson (2021) pastebi, kad šios temos turinio požiūriu plačiau savo pozicijas išreiškia Platonas, Aristotelis ir Stoikai, kuomet diskutuojama apie meno prigimtį ir skirtumą nuo kitų žmogaus sugebėjimų. Šiais aptariamais

[21] Ibid., p. 564
[22] Ibid., p. 572
[23] Ibid., p. 573 – 574

atvejais aktencuojamas meno pobūdis, ontologinis ir epistemologinis vaidmuo. Konkreti Plotino pozicija meną traktuoja dviejais požiūro taškais: santykyje su inteligibilia plotme ir materialia sfera[24]. Eneadoje V, kurioje dėmesys skiriamas Intelektui, Idėjoms ir Būties klausimui, Plotinas svarsto mintį, kad menai išties yra inteligibilios sferos kilmės, o šią išvadą patvirtina traktate V.8. nagrinėdamas inteligibilų grožį, kurio reikšmę aptarsime vėliau. Emilsson išryškina, kad tokia Plotino išvada kelia itin daug klausimų apie meno pobūdį ir santykį su menininku, o materialių meno išraiškų, pavyzdžiui, skulptūros ar piešinių atžvilgiu, neišvengiama koreliacija su Platono „Valstybės“ X knyga. Joje nagrinėjamas meno ir tikrovės santykis. Plėtojamas teiginys, kad menas atlieka mimetinę funkciją, t.y. imitacinio pobūdžio, ko pasekoje vystoma tikrovės redukcija – menininkas kuria kopijas, kurios yra nutolusios nuo tikrosios būties. Menininkas gamina regimybę, tikrovės atvaizdą (*Resp*.X.596b – 597c) ir yra suvokiamas kaip pamėgdžiotojas, atkuriantis daikto dalį, vadinamą atvaizdu (*Resp*.X.598a – c). Ši menininko geba nepasiekia tiesos (pamėgždiojimas esti trečioje vietoje nuo tiesos), nes giliau neišmano to, ką atvaizduoja; imitacinis menas yra susietas su sielos pradu, kuris yra nutolęs nuo išminties ir to, kas tikra (*Resp*.X.600e – 603b). Kadangi toks menas nepasiekia tiesos, taip pat komplikuojamas jo santykis su grožiu, nes Platonui ši savybė esanti pačiuose dalykuose ir atspindinti patiriančių subjektų sielos būsenas; šie dalykai dalyvauja grožio pavidale, kurį subjektas prisimena kaip aukštesniojo rango pavidalų regėjimą[25].

Plotinui ši platoniška pozicija suteikė įkvėpimo atskleisti alternatyvią sąveiką tarp inteligibilios plotmės ir meno kaip fizinės išraiškos – dieviškasis amatininkas sąveikauja su Intelektu ir sielos hipostaze[26]. Darni dalykų sandara ir kitos grožį perteikiančios savybės, Plotinui nėra pakankama sąlyga dalykui būti gražiam[27]. Todėl Plotinui menas jau neatlieka vien mimetinės funkcijos, tačiau traktuotinas kaip būdas, vedantis sielą į aukštesniąją realybę, kuomet grožis skatina sielą prisiminti pirminį kilties šaltinį – tarsi prigimtinis ilgesys. Meno kūrinys pirmiausia sutinkamas savo fiziniu pavidalu, tačiau jo patirtis per refleksyvų veiksmą, atskleidžia slypinčią intelektinių idėjų harmoniją. Dėl to, meno esmė yra siekis atpažinti prasmes slypinčias anapus jutiminių formų, nukreipiant sielą link abstrakcijų. Menas kaip instinktyvus sielos judėjimas, kurio kilmė glūdi inteligibilioje vienovėje. Tokiu būdu, meno atžvilgiu atsiskleidžia Plotino hipostazių

[24] Emilsson, 2021: 246
[25] O‘Meara, 2020: 129 – 130
[26] Emilsson, 2021: 247
[27] O‘Meara, 2020: 130

vaidmuo, kaip trisluoksnio pasaulio pagrindo – Vienis, Intelektas ir juntamybės sritis. Meno kūrinys šioje struktūroje užima mediatoriaus vaidmenį.

Menas Plotino filosofijoje aptinkamas kaip *technê* sąvoka (*Enn.*I.6.2). Eneadose III.8. ir IV.3. apibrėžiamas kontempliacijos vaidmuo ir sąryšis su Sielos hipostaze, kuomet menas suprantamas kaip išoriškas tam, kas iš ties natūralu, tačiau refleksija įgalina vidujai būdingų principų paiešką. Sugretindamas įvairių menų ir amatų pavyzdžius, Plotinas galiausiai padaro išvadą jog visi menai grindžiami matematika yra inteligibilioje srityje, vadinasi remiasi ritmiškumu ir proporcija, o tai taip pat yra grožio pagrindas[28]. Nors tokius menus kaip piešiniai, skulptūros ar šokis, mano esant imitacinio pobūdžio, tačiau jie nebeatlieka tos pačios funkcijos, kurią apibrėžė Platonas – tai, ar kas nors priklauso inteligibiliai sferai, priklauso nuo tą dalyką formuojančio principo. Šis principas – *logos*, siejamas su sielos veiklumu, vadinasi jei menininkas šį principą įgaliną kūrybos procese, tai reiškia, kad kūrinyje pozicionuojami mąstomybės sferai būdingi matematiniai požymiai; imitatyvūs menai nors ir naudoja jutiminiame pasaulyje matomas formas, judesius ir panašiai, tačiau per žmoguje esantį *logos*, galima užmegzti sąryšį su inteligibilia sritimi (*Enn.*V.9.11). Ar tai yra pakankama sąlyga teigti, kad menai nėra vien jutiminio pasaulio imitacijos? Ar nėra tik Platono „Valstybės“ X knygoje minimas „šešėlio šešėlis“? Šiuo atveju, *logos* yra vidujai esantis inteligibilus principas, kuris esti juntamybės kilties priežastimi ir kryptimi; būtent dėl šios priežasties *logos* gali būti laikytinas formuojančiu prinicipu meno kontekste, kadangi menininkas kūrybos procese pasitelkdamas proto gebą kontempliuoja tai, kas priklauso inteligibilumo sferai[29]. Objektų grožis kyla ne iš jų materijos, bet formos, kurią suteikia menas, t.y. meno kūrinio forma preegzistavo menininko mąstyme[30]. Šį aspektą ryškiausiai atspindi D. O‘Meara (2020) nagrinėdamas Eneadas, kuriose minimas mąstomasis grožis ir jo patirtis. (*Enn.*I.6, *ibid.*V.8.7 – 8) – patirtis siejama su regimuoju ir mąstomosios plotmės grožiu. Plotino vartojama *technê* sąvoka taip pat apibrėžiama Gadamerio svarstymuose, kaip tam tikra mentalinė geba „vadovaujanti“ kūrybai[31].

[28] Emilsson, 2021: 249
[29] Ibid., p. 250
[30] Ibid., p. 251
[31] Gadamer, 2006: 63

2. H. G. Gadamerio hermeneutinė meno filosofija

Emanacijos samprata, kaip Plotino mąstymo kertinis dėmuo, pasitelkiama siekiant atskleisti būties kilmės ir jos skleidimosi procesą, kuriame Vienis tampa visų egzistencijos formų kilties šaltinis. Ši esminė Plotino samprata rado savo atgarsį hermeneutinėje meno filosofijoje. Gadameris plėtoja hermeneutinę meno teoriją, kurioje menas suprantamas kaip kūrybinis procesas, kuris sąveikauja su baigtine būtybe – žmogumi. Taip meno kūrinys tarsi priešpastatomas išoriškam baigtinumui ir sielos antlaikiškai gilumai[32]. Emanacijos recepcija Gadamerio mąstyme reiškiasi kaip meno kūrinio patirties elementas, kurio ontologinis statusas išskleidžiamas pasitelkiant supratimo sampratą. Meno kūrinys čia tampa būties refleksija, per kurią individui atveriama galimybė patirti tiesą. Gadamerio knygoje „Tiesa ir metodas“ meno patyrimas apibrėžiamas kaip esminė žmogiškosios patirties dalis, kurioje tradicija tampa kelrodžiu link tiesos suvokimo. Remiantis tradicija priartėjama prie tiesos apibrėžimo, kurios negalima patvirtinti remiantis metodu, t.y. kelias į tiesą nėra grįstas metodu. Tai dvasios srities išdava, sugaunama įsigilinant į supratimo fenomeną[33]. Meno kūriniai šiuo požiūriu geba suteikti tiesos patyrimą, kuris peržengia metodinio pažinimo ribas.

Pirmojoje „Tiesa ir metodas“ dalyje, Gadameris nagrinėja tiesos klausimo atsiskleidimą remiantis meno patirtimi, kurios atveju pirmiausia susipažįstama su *Bildung* terminu (verčiamas ugdymu, kultivavimu). Šioje sąvokoje įtrauktas *Bild* (atvaizdas) aspektas, kuris tarsi žadina mistikos tradicijos iškilimą, nes grįžtama prie minties, kad žmogaus siela savyje nešiojanti Dievo paveikslą, pagal kurį pati yra sukurta[34]. Išreiškiamas tapsmo momentas būdingas būčiai, kaip vidiniam formavimosi vyksmui, nenutrūkstamai vidujai esančiai tėkmei, iškylančiai virš materialiosios plotmės. *Bildung* nuorodo istorinės nuovokos svarbą, kadangi tai yra esminis elementas padedantis suvokti praeities ir dabarties kitoniškumą. Tradicijos pamatas yra meno kūrinio ir praeities kitybės suvokimas[35]. *Bildung* glūdi galimybė kilti link bendrybės. Tad būtų galima sakyti, kad ši hermeneutinė prieiga aiškiau atskleidžia mentalinį meno filosofijos klausimo pagrindą. Kūrinys atveria pasaulį, kuris niekada nėra objektas, tačiau buvoja kaip buvinio atvertis[36]. Menas šiuo atžvilgiu yra dvilypis: viena vertus, reiškiasi objektiškai, kita vertus,

[32] Arthos, 2013: 35 – 36
[33] Gadamer, 2019: 11 – 13
[34] Ibid., p. 34 – 35
[35] Ibid., p. 40
[36] Heidegger, 2003: 42 – 44

subjektyvus ir nuolatos įtraukiantis į savą veikmę[37]. Meno kūrinys yra ontologinis įvykis, kuris ne tik reprezentuoja pasaulį, bet ir per dialogą atskleidžia būties tiesą. Todėl emanacijos sampratos pasitelkimas yra parankus tuo, kad padeda paaiškinti meno kūrinį kaip dinamišką prasmės skleidimosi lauką.

Gadameris pasitelkia žaidimo sąvoką, kaip padedančią atskleisti meno kūrinio ontologiją ir jos reikšmę hermeneutiniame mąstyme. Antroje „Tiesa ir metodas“ dalyje, pagrindinis siekis yra žaidimo sąvoką suvokti kaip meno kūrinio būties būdą, atskiriant jį nuo subjektyvumo reikšmės, kadangi meno ontologijos kontekste ši sąvoka įgauna kitą vaidmenį nei atliko estetikos tradicijoje. Gadameris kritikuoja estetiką, kaip suponuojančią subjekto-objekto dichotomiją ir vietoje estetinės patirties apibrėžimo vartoja supratimo sąvoką. Toks poslinkis argumentuojamas tuo, jog estetika meno kūrinį traktuoja kaip objektą, pajungtą gamtamoksliniam pažinimui. Meno patirtis peržengia estetinę patirtį, nes meno patirtis yra universali[38]. Gadameris siekia išryškinti patį supratimo universalumą kaip peržengiantį metodo ribas: „Kitaip sakant, Gadameris savo hermeneutikoje nekelia tikslo atsakyti į klausimą, kas yra menas, bet siekia išanalizuoti, kaip „subjektyvi“ meno patirtis atveria būties tiesas“[39]. Meno kūrinys nėra vien objektas pasitinkantis subjektą, o veikiau tai, kad meno kūrinys yra patyrimas, kuris kviečia, įtraukia patiriantįjį – žaidimo momentas nepriklauso nuo žaidėjo sąmonės[40]. Dėl to, meno kūrinio buvimo būdas yra medialus ir veikia kaip atvaizdas amžinai save kuriančios jėgos[41]. Individas tampa dialogo dalyvis, o tai tampa atsivėrimo sąlyga meno kūrinio supratimui[42]. Šis aspektas realizuojamas sąveikoje tarp žaidimo ir žaidžiančiojo, kaip pamatinė meno kūrinio būsena. Kadangi žaisti žaidimo savarankiškai nėra įmanoma[43]. Šis sąmoningas įsitraukimas individą tarsi įtraukia į patį meno kūrinį, t.y. meno kūrinys pratęsiamas ontologinėje plotmėje. Ši būsena išplečia pažinimą, nes padeda atverti vis kitoniškesnę tiesą[44]. Žaismo momentas kaip integralus dinamiškos meno prigimties elementas, apmąstomas C. R. Nielsen (2022) tyrinėjimuose – meno kūrinys atsiskleidžia per dialoginį santykį kaip įvykis, bet ne objektas. Meno kūrinys geba atsiskleisti savo

[37] Grondin, 2003: 41
[38] Daraškevičiūtė, 2013: 356
[39] Ibid., p. 368
[40] Gadamer, 2019: 119 – 120
[41] Ibid., p. 123
[42] Daraškevičiūtė, 2013: 358
[43] Grondin, 2003: 41
[44] Daknys, 2023: 80

esme tik sąveikoje su individu[45]. Vadinasi, menas yra dinamiškas procesas nuolat kviečiantis individą pokalbiui, o tai sudaro meno kaip žaidimo savitumą. Žaidimas, anot Gadamerio, šiuo atveju esmiškai yra reprezentavimas kam nors, kaip pamatinė savybė meno būčiai, dėl to apibrėžiamas kaip medialus procesas: „<...> žaidimas įtraukia žaidėją į savo sferą ir pripildo jį savo dvasia. Žaidėjas patiria žaidimą kaip jo asmenį pranokstančią tikrovę. <...> žaidimo struktūra būti uždaru pasauliu. <...> tarsi atsivėrę į vieną pusę – žiūrovams“[46]. Dialogiškas santykis įgalina kūrinio prasmę – vaizdavimas yra tai, kad atskleidžia tai, kad nematoma, vadinasi, iš esmės yra pažinimo aktas. Reprezentavimo atžvilgiu, išryškinama tai, kas yra – „Bet kokio žaidimo būtis visuomet yra realizacija, grynas vyksmas, *energeia*, kurios „*telos*“ glūdi joje pačioje“[47]. Šis vyksmas, meno atžvilgiu, reiškia tikrovės iškėlimą į tiesą. Gadameris mini, kad Platono mimetinio meno samprata, taip pat savyje yra užkodavusi tam tikrą žaismą, kaip pažinimo aktą, susietą su gebėjimu teisingai atvaizduoti objektus. Ši meno savybė, Gadamerio požiūriu, neatskleidžia giliausios prasmės, nes ką nors vaizduoti, reiškia daugiau nei tik pamėgdžioti medžiagišką objektą esantį trečioje vietoje nuo tiesos (*Resp.*X.603a – d). Dėl to, Gadamerio „Tiesoje ir metode“ kritikuojamas estetinis patyrimas meno atžvilgiu ir suformuluojamas teiginys: „<...> meno būties negalima apibrėžti kaip estetinės sąmonės objekto, nes estetinė elgsena, priešingai, yra šis tas daugiau negu pati apie save žino. Meno būtis – tai esminė vaizdavimo proceso dalis ir iš esmės priklauso žaidimui kaip žaidimui“[48]. Kitaip tariant, meno kūrinys nėra objektiškų savybių rinkinys, formuojamas taisyklių, o veikiau yra žingsnis į būtį, kaip būties atslėpties momentas, kuriam apibrėžti pasitelkiama *aletheia* samprata, kurią aptarsime kitoje dalyje. Prasmingas kūrinys tampa tada, kuomet sąveikauja su žaidžiančiuoju, tačiau neužsisklendžia jo subjektyvybėje. Todėl tradicija yra tas dėmuo, kuris sudėlioja žaismo natas į vietas. Tradicija nėra mechaniškas kūrinio varijavimas, bet yra ypatybė, palaikanti meno kūrinių tapatybę ir tęstinumą atvirą ateičiai[49]. Tarsi istoriškai perteikiama meno kūrinio būtis, kuri skirtingais laikais iškyla vis kitaip, tačiau nepamesdama savo tikrosios kilmės, tapatybės.

Keldamas klausimą apie ontologinį paveikslo statusą, Gadameris siūlo atsiriboti nuo santykio su estetine sąmone ir klausti kuo skiriasi paveikslas nuo atvaizdo (*Bild*). Taip pat užklausti

[45] Nielsen, 2022: 139
[46] Gadamer, 2019: 126 – 127
[47] Ibid., p. 129 – 131
[48] Ibid., p. 133
[49] Ibid., p. 135 – 137

paveikslo santykį su jo paties pasauliu. „Vadinasi, per vaizdavimą vaizduojamasis įgyja esatį“, dar kitaip vadinama būties prieaugiu[50]. Meno kūrinys kaip ontologinis vyksmas, negali būti tinkamai suvokiamas kaip estetinės sąmonės objektas, o veikia suvokiamas kaip prezentacija[51] (*Darstellung* – atvaizdavimas kaip buvimo išstatymas), kurią vėliau Gadameris susieja su emanacijos terminu. Paveikslas yra tai, kame būtis įgauna regimą pavidalą. Menas subjektui peršasi savo įvykdytoje formoje, t.y. prezentacijoje[52].

Estetika šiuo atveju privalo ištirpti hermeneutikoje, nes realizuojamas meno prasminis vyksmas[53]. Menas pranoksta savo priklausymą konkrečiam istoriniam laikui, nes nuolat geba teikti prasmę dabarties laiku, įtraukdamas turimą praeities bagažą. Hermeneutika tam tikra prasme yra pajungta tradicijai. Toks supratimo pobūdis išreiškia dinamišką judėjimą – supratimas juda nuo visumos prie dalies ir nuo dalies prie visumos, galiausiai suvokiant visų dalių dermę: „<...> kaip kūrybinio akimirksnio manifestacija priklauso nuo autoriaus dvasinio gyvenimo visumai. Tik tokioje objektyvumo ir subjektyvumo visumoje vyksta supratimas“ – dalyvavimas bendroje prasmėje[54]. Supratimo ratas veikia dėl interpretuojančio ir tradicijos sąveikos, nusakanti ontologinį rato struktūros pobūdį, o ne formalų ir metodinį, nes tas bendrumas, kurį atveria tradicija ir sukabina su interpretuojančiu, nuolat kinta ir įgyja būties prieaugį. Iš to plaukia visumos numanymas, kuriam nuolat kelią rodo imanentiniai ir transcendentiniai prasmės lūkesčiai: „Hermeneutika turi pripažinti, kad tas, kuris nori suprasti, yra susijęs su per tradiciją prabylančiu dalyku ir siejasi arba nori sietis su tradicija, iš kurios kalba praeitis“[55]. Gadameris daro išvadą, kad hermeneutika užima tarpinę poziciją, kadangi siekia ne sukurti, o išryškinti sąlygas būtinas supratimui vykti. Ta prasmė, kuri glūdi kūrinyje visuomet pranoksta interpretuojantįjį, laikiškumo atžvilgiu pripildyta tradicijos nenutrūkstamumo, nes laike nutolęs kūrinys atsiskleidžia savo tikrąją prasme dabartyje. Vadinasi, meno kūrinio prasmė yra neišsemiamas procesas, o norėdami suprasti visuminį horizontą, privalome dalyvauti pokalbyje su kūriniu: „visi tie pasauliai kartu sudaro vieną didelį, viduje judantį horizontą, kuris peržengdamas dabarties ribas įsiskverbia į mūsų savimonės istorijos gelmę“[56]. Meno kūrinys visuomet yra visuminio konteksto dalis. Tam, kad gebėtume

[50] Ibid., p. 151 – 155
[51] Ibid., p. 158
[52] Grondin, 2003: 42
[53] Gadamer, 2019: 178
[54] Ibid., p. 296 – 298
[55] Ibid., p. 299 – 303
[56] Ibid., p. 307 – 310

suprasti kūrinį, privalu išmanyti jo bendrą kontekstą, kuriam jis priklauso. Tai reiškia, kad visa tai susiveda į vienovę, nes supratimas yra paskirų dalių susiliejimas. Patirties sąvoka čia pasitelkiama kaip nurodymas į atvirumą kitoniškumui, kadangi patirtis yra vyksmas, kuris kaskart įgaunamas skirtingai[57]. Patirtis yra žmogaus baigtinumo patyrimas, o štai hermeneutinė patirtis yra susijusi su tradicija[58]. Tačiau tradicija šiuo atžvilgiu nėra vien koks nors patyriminis dalykas, o veikiau tai, kas užkalbina patiriantįjį ir esti su juo santykyje. Gadamerio hermeneutikoje tai vadinama istorine sąmone, kuri atpažįsta kitoniškumą ir įsiurbia jo praeitį, ieško to, kas istoriškai nepakartojama; tačiau istorinė sąmonė neturi iš savo akiračio išmesti savo pačios istoriškumo. Sąsaja su tradicija atveria pažinimo laisvės galimybę[59]. Toks pažinimas ir pripažinimas suformuoja tai, ką Gadameris įvardija esant aukščiausia hermeneutinės patirties pakopa – tai atvirumas tradicijai, kuris būdingas veikmės istorijos sąmonei. Ši sąmonė leidžia tradicijai virsti patirtimi.

Gadamerio hermeneutiką tyrinėjantis Mickevičius (2010) teigia, kad pats suprantantysis aptinka save buvojantį tradicijoje, peržengiančioje subjekto subjektyvumą. Dėl to, supratimo procesas yra suprantančiojo įsitraukimas į tradicijos ontologišką vyksmą[60]. Supratimas yra galimas tik dėl atviros sąmonės kitybei, t.y. atvirumas tam, ką siekia pasakyti kūrinys. Tokia hermeneutinės patirties struktūra yra svarstoma pasitelkiant pokalbio analogiją, parodančią jog supratimas yra individo santykis su kūriniu. Individas, norėdamas suprasti kūrinio prasmę, privalo būti atviras kūrinio kreipimuisi ir visos kultūrinės tradicijos reikšmei, o tam yra reikalinga individo refleksija[61]. Individas privalo noriai dalyvauti šiame santykyje su kūriniu, kelti klausimus, nustumti į antrą planą išankstines nuostatas ir įsiklausyti, atliepti į besikreipiantį meno kūrinį. „O H.G. Gadamerio filosofinei hermeneutikai rūpi integralumas: suprasti perduodamą prasmę – ne ją objektyviai atkurti, bet integruoti į savo patirties lauką ir taip praplėsti vieno ar kito dalyko supratimą“[62], dėl to prasminiame kūrinio lauke būties prieaugis įgyjamas dialogiškai. Individą užkalbina kūrinio būtis arba tiesa, kurią vėlesnėje dalyje nagrinėsime kaip *aletheia* sampratą. Užmegztas pokalbis su meno kūriniu kaskart yra vis kitoks, o tą kitybę individas turi priimti atvirai

[57] Ibid., p. 353 – 354
[58] Ibid., p. 358 – 359
[59] Ibid., p. 360 – 362
[60] Mickevičius, 2010: 37
[61] Ibid., p. 38
[62] Ibid., p. 39

ir pagauti vis naujai pasirodančią kūrinio prasmę: „Prasmė hermeneutikoje nėra nei išankstinė, nei galutinė duotybė“[63].

Gadameriui meno patirtis yra būties patirtis, kurioje antraeilį vaidmenį atlieka individas[64]. Individas per supratimą turi galimybę palaipsniui atskleisti meno kūrinio būtį. Būtent šiuo aspektu atspindimas meno kūrinio ontologinis statusas. *Bildung* išreiškia būties gylio iškėlimą užkoduotą pačioje esamybėje[65]. Tai pažinimas demonstruojantis priklausymą tradicijai. Gadamerio supratimą apie meną kaip prezentaciją (*Darstellung*), tyrinėja Grondinas (2025) gindamas prezentacijos kaip pamatinio principo hermeneutikoje idėją. Menas kaip autonomiškas žaismas į savą orbitą įtraukiantis žiūrovus ir taip save (re)prezentuojantis. Tokia išraiška emanuoja iš paties meno kūrinio[66]. Interpretacija atskleidžia kūrinio prasmę ir tiesą, kuri nuolatos reiškiasi meno kūrinyje ir jį interpretuojančiajam. Nėra meno kūrinio be jo prezentacijos ir interpretacijos, kadangi per šiuos aktus yra aktualizuojama kūrinio prasmė, vadinasi, būtis. Kaip kūrinys prezentuojasi (*Darstellung*) priklauso nuo skirtingų meno tipų, tačiau bet kuriuo atveju, menas įtraukia žiūrintįjį į dialogišką santykį, skatinantį atskleisti kūrinio prasmę. Kūrinys tarsi įsilieja ar susilieja su jį interpretuojančiuoju. Meno kūrinys Gadameriui visada yra kieno nors reprezentacija, tačiau to, kas negali būti užčiuopiama atskirai nuo kūrinio[67]. Vadinasi, kūrinys suteikia prieigą pažinti tą tiesą, kuri pasirodo kaip būties prieaugis (atskleidžia realybę, kuri kitu atveju būtų neprieinama).

Bild nėra sumažinimas to, ką tai reprezentuoja, o veikiau išreiškia atvaizduojamą dalyką aukščiausiu jo laipsniu, dėl to reiškia būties prieaugį. Toks *bild* supratimas nurodo, kad tai yra ontologinis klausimas[68]. Ko pasekoje, Gadameris pasitelkia emanacijos sampratą, siekdamas apibūdinti šį santykį – atvaizdas emanuoja iš šaltinio. Galime svarstyti, kad meno kūrinys dėl įvykiško ir dialogiško santykio, galėtų būti laikytinas performatyviu. Tai tyrinėjanti E. Romagnoli (2025) teigia, kad kito interpretaciją galima laikyti performatyviu aktu, kuriame išskleidžiamas meno kūrinys, ką tyrinėjo ir pats Gadameris vėliau po „Tiesa ir metodas“ knygos pasirodymo[69]. Esminga nuoroda čia tampa pirmoji „Tiesa ir metodas“ dalis, kurioje Gadameris svarsto žaidimo reiškmę meno ontologijos atžvilgiu. Žaidimo sąvoka suvokiama santykyje su prezentacijos

[63] Ibid., p. 42
[64] Grondin, 2003: 39
[65] Davey, 2006: 40
[66] Grondin, 2025: 14 – 17
[67] Ibid., p. 19 – 21
[68] Romagnoli, 2025: 153 – 154
[69] Ibid., p. 149

(*Darstellung*) samprata. Performatyvumas taip pat gali būti kildinamas iš to, kad žaidimo judesys yra nuolat atviras naujiems posūkiams, turintis sąsajas su tradicija, kurias nagrinėjome ankstesnėje dalyje. Menas atsiveria intepretuojančiajam – *darstellung* yra skirta kažkam. Tai paraleliai ontologinio meno klausimo einanti pozicija, anot Romagnoli[70], kadangi performatyvus aspektas skiriasi nuo kūrinio kontempliacijos. Performatyvumas reikalauja nuolatinio rodymosi, be kurio meno kūrinys nutyla. Meno kūrinys yra performatyvios prigimties, kadangi jame susilieja tradicija ir naujos tapatybės; taip yra todėl, kad meno patirtis reikalauja nuolatinio suprantančiojo įsitraukimo, dalyvavimo[71]. Tokia priega galima remtis nagrinėjant konkrečias meno formas, tačiau bendresniu meno atžvilgiu, pamatinę kūrinio prasmę atskleidžia ontologinė prieiga. Meno kūrinys suvokiamas kaip įvykis, nuolat atsiveria pokalbiui su stebėtoju ir kaskart vis naujai atrandama, išplečiama jo prasmė. Meno kūrinio prigimtis yra tiek kūrinio, tiek stebinčiojo dalyvavimas, t.y. dialogiškas prasmės konstravimas[72]. *Bild* tampa meno kūriniu tik sąveikaujant su stebėtojo kontempliacija[73]. Jei ši sąveika nevyktų, tuomet nebūtų meno kūrinio. Tai begalinis procesas, paremtas meno kūrinio geba užkalbinti stebėtoją, o pastarajam klajoti prasmės supratimo labirintuose.

2.1. Tiesos kaip *aletheia* samprata

Menas Gadameriui yra tiesos pa(si)reiškimas (įvairiose meno formose)[74]. Kaip rašo Daraškevičiūtė (2013): „Gadamerio hermeneutikoje meno kūrinys atveria būtį ir tiesą ne tik todėl, kad jame reflektuojama tikrovė, kurią jis reprezentuoja, bet visų pirma todėl, kad jis konkretaus susitikimo patirties momentu „į-dabartina“ (pademonstruoja) tą tikrovę mums“[75].Todėl nagrinėjant Gadamerio meno ontologiją, privalu apžvelgti Heideggerio iškeltą terminą *aletheia*. Tiesa yra tai, kas suprantįjį sudomina savo paslaptimi ir skatina klausti, t.y. aktyviai dalyvauti meno kūrinio prasmės išskleidime. Individas yra suinteresuotas klausti apie kūrinio būtį, kadangi jo paties būtis tampa kvestionuojama per individo-kūrinio santykį[76]. Knygoje „Meno kūrinio ištaka“ nagrinėjama meno kūrinio kaip įvykio esmės kilmė, sąryšis tarp kūrinio ir menininko.

[70] Ibid., p. 155 – 156
[71] Nielsen, 2022: 141
[72] Romagnoli, 2025: 159
[73] Ibid., p. 160
[74] Gadamer, 2006: 58
[75] Daraškevičiūtė, 2013: 366
[76] Mickevičius, 2017: 187

Meno kūrinio ištaka – menininkas, o menininko ištaka – kūrinys; dialogiška, abipusė sąveika[77]. Tarsi einame ratu – kas yra menas, galime pažinti iš kūrinio, o kas yra kūrinys, gali suvokti susipažinę su menu. Tačiau toks paradoksalus santykis padeda iškelti tikrąją esmę – meno kūrinys yra simbolis, nes įkrautas to, kas esti anapus jo daiktiškumo; kūrinio daiktiškumas yra pamatinis dėmuo per kurį pirmiausia įgalinamas refleksyvumas[78]. Meno kūrinys pirmiausia pasitinka kaip daiktas, suteikia komtempliacijai pradžios tašką[79]. Kadangi menininkas kurdamas, pavyzdžiui, paveikslą, užslepia daikto tiesą, kuri kviečia individą užmgezti pokalbį. Tokiu būdu, meno kūrinys tampa įvykišku, nes padeda atskleisti tiesą dialoge[80]. Kūrinys yra įvykis, vyksmas, kuriame įgalinamas tiesos vyksmas – pats meno kūrinys atskleidžia daugiau nei vien tik atvaizdo objektiškumą. Vadinasi, užčiuopiamas sąryšis su tuo, kas inteligibilu. Gadamerio ir Heideggerio požiūriu, meno kūrinyje gali būti atskleista ontologinė tiesa, t.y. *aletheia* suvokiama kaip atslėpties momentas. „Kadangi kūrinys yra kūrinys-veiksmas, jis įerdvina aną talpumą. Įerdvinti čia juoba reiškia: išlaisvinti laisvus atvirumo plotus ir sutvarkyti šiuos laisvus plotus, juos susaistant. <...> Kūrinys kaip kūrinys išstato pasaulį. Kūrinys palaiko pasaulio atvirumą atvirą“[81]. Kūrinys geba išstatyti šį atvirumą dėl to, nes pats savyje išreiškia tam būdingas savybes, tą vyksmą būdingą mąstomybės pasaulio pamatiškumui, kurį meistriškai į kūrinį sudeda menininkas kūrybos procese. Sakome, kad vyksmas būdingas mąstomybės pasauliui, kadangi jis nėra išoriškas.

Meno kūrinys yra daiktas, o jo daiktiškumas grindžia jo ontologiją[82], tačiau tas daiktiškumas, kuris pasitinka patiriantįjį, nepriklauso kūriniui[83]. Vadinasi, patiriantysis negali numatyti objektiškų reikalavimų kūriniui, jei siekia atskleisti kūrinio įvykiškumą – taisykles iš esmės diktuoja pats kūrinys, kurioms patiriantysis privalo būti atviras tiesos vyksmui. Būtent Heideggerio vartojama *aletheia* samprata į meno kūrinį nurodo kaip įvykį, kuriame „<...> ištinka, atsiskleidžia ir steigiasi tikrovė“[84]. „Kūrinio sukurtumas reiškia: tiesa yra įtvirtinta pavidale“[85], o tai reiškia, kad meno kūrinys geba atskleisti reikšmes esančias anapus materialios plotmės.

[77] Heidegger, 2003: 7 – 8
[78] Ibid., p. 11
[79] Palin, 2023: 49
[80] Ibid., p. 51
[81] Heidegger, 2003: 44
[82] Daknys, 2023: 81
[83] Heidegger, 2003: 35
[84] Daknys, 2003: 81
[85] Heidegger, 2003: 67

Anot Heideggerio, supratimas yra grįstas visumos horizontu, t.y. atliekamas projektavimo veiksmas visumos prasmės link – interpretavimo ir supratimo judėjimas[86]. Hermeneutinė veiksena skatina atvirumą kūrinių kitoniškumui, atsiribojant nuo subjekto asmeninių nuostatų, suvokiant savo paties šališkumus, tokiu būdu remtis galimybe kūriniui atskleisti tiesą[87]. Anot Gadamerio, tam, kad neprieštarautume individo baigtiniam-istoriniam būties būdui, dera išankstinės nuomonės sampratą reabilituoti[88]. Gadamerio mąstyme pastebima, kad suprantantysis save aptinka kultūrinėje tradicijoje, vadinasi kaip ontologiškai priklausomą[89]. Hermeneutika siekia išnarplioti tradicijos gelmę: „Priešingai, mes visą laiką esame susiję su tradicijomis, ir šitas buvimas jose nėra objektyvacijos santykis: to, ką sako tradicija, mes nemąstome tarsi ko nors kita, svetima – visuomet yra sava, nesvarbu, ar tai patrauklus, ar atbaidantis pavyzdys, čia esama savęs atpažinimo, kuriame vėlesniems mūsų istorijai skirtiems sprendimams svarbus ne tiek pažinimo, kiek nevaržomo tradicijų taikymo aspektas“[90]. Heideggeris hermeneutinio rato struktūrą suvokia esant nuolat determinuojamo nuolato į priekį užbėgančio išankstinio supratimo, todėl ratas realizuojamas pasiekus supratimą, priešingai nei tradiciniu apibrėžimu teigiamam rato užbaigtumui. Dėl to, supratimo ratas suvokiamas nei kaip objektyvus, nei kaip subjektyvus, nes apibūdina interpretuojančiojo ir tradicijos sąveiką[91]. Šis nuolat į priekį užbėgantis supratimas nėra subjektyvus, o veikia gimsta iš sąryšio su tradicija, kurią tobuliname dalyvaudami tradicijos procese – ontologinis supratimo struktūros aspektas.

Nagrinėjant meno kūrinį iškyla bendresnės tikrovės atvaizdas, kuris sukelia vidujai būdingą jauseną. Šiuo atveju kūrinys kelia jauseną ne dėl to, kad ką nors objektiško atkartoja, bet dėl to, nes yra kupinas būties – įvyksta būties atslėpties momentas. *Aletheia* nereiškia vien šios atslėpties, o taip pat ir tam tikrą kūrinio būties tiesos priešpastatymą individui[92]. Tikras meno kūrinys nepasiduoda objektiškų savybių matavimui, nes grožis pasirodo kaip mentalinė būsena. Meno kūrinys verčiau yra tai, kas išstoja iš mentalinės plotmės. Atvaizdas (*Bild*) yra suverenus. Menas atsiskleidžia kaip buvimo pasaulyje totalumas, kurį galima suvokti kaip inteligibilumo įsivietinimą, transformaciją – *Gebilde* (kūrinys, susiformavimas)[93]. Menas išsiskleidžia kaip tiesa

[86] Gadamer, 2019: 273 – 274
[87] Ibid., p. 275 – 277
[88] Ibid., p. 283
[89] Mickevičius, 2023: 9
[90] Gadamer, 2019: 288
[91] Ibid., p. 298
[92] Gadamer, 2006: 73 – 75
[93] Grondin, 2003: 43

– ontologinis procesas – būties atvertis. Iš esmės, menas atveria individui akis – iš naujo atrasti pasaulį, kuriame žmonės yra taip įsigyvenę – menas tarsi sudrebina šią kasdienybės horizontalę ir iškelia į dienos šviesą tai, kas užkoduota žmogaus būties pamatuose. Tiesa atrandama per žaismą, per siekį pažinti, kadangi nepasireiškia tiesiogiai, t.y. tiesa privalo būti atslėpta[94].

Heideggerio *aletheia* samprata, leidžia ryškiau atskleisti meno kūrinio, kaip tarpininko tarp mąstomosios ir juntamosios plotmių, vaidmenį. Šis medialumas yra istoriškai užkoduotas meno kūrinyje[95]. Kuomet meno kūriniui suteikiamas tarpininko vaidmuo, išryškinamas dvilypis kūrinio gebėjimas sintezuoti šias plotmes[96]. Hermeneutinė meno filosofija nurodo į tai, kad to, ką vaizduoja meno kūrinys, prasmė yra anapus pačio atvaizdo[97]. Tokiu būdu meno kūrinio ontologinis statusas neatsiejamas nuo jo santykio su kūrėju ir suvokėju. Kaip minima tekste „Meno kūrinio ištaka“, meno kūrinys yra priklausomas nuo jį išsaugančiojo ir sukuriančiojo, dėl to galime šią struktūrą suvokti kaip nuolat besisukantį supratimo ratą. Individas, kuris dalyvauja pokalbyje su meno kūriniu, geba prisikasti prie jo prasmės: „Kūrinį išsaugoti reiškia stovėti kūrinyje vykstančioje buvinio atvertyje. Išsaugojimo atkaklumas yra žinojimas“[98]. Heideggeris šiuo atžvilgiu plėtoja individo-kūrinio santykio svarbą, kaip tiesos atslėpties akstiną: „Kūrinio išsaugojimas neatriboja žmonių vienas nuo kito pagal jų išgyvenimus, jis įtraukia juos į bendrą priklausymą kūrinyje vykstančiai tiesai ir taip grindžia jų buvimą-kartu ir buvimą-vienas kitam kaip istorišką štai-buvimo radimąsi iš santykio su nepaslėptimi“[99]. Kūrybos metu, kūrinyje yra įkurdinama tiesa, ko pasekoje, kūriniškas buvimas tampa įvykiu išsaugančiu tiesą. Galiausiai Heideggeris pateikia išvadą, kad „<...> menas yra tiesos tapsmas ir vyksmas. <...> Tiesos niekada neįmanoma nuskaityti nuo to, kas yra po ranka, ir nuo to, kas įprasta“[100]. Menininkas iš esmės įkurdina tiesą į meno kūrinį. Tam apibūdinti, Heideggeris pasitelkia metaforą apie vandens sėmimą iš šaltinio[101]. Tas sėmimo aktas parodo, jog būtis yra įkurdinama kūrinyje, kuriame įkūnyjama tai, kas nekūniška. Tokiu būdu menas įgyvendina tiesą, kuri neatsiejamai tampa sukabinta su tradicija: „Meno kūrinio ištaka – t.y. ir kuriančiųjų, ir saugojančiųjų ištaka, o tai reiškia, tautos istoriškumo

[94] Travers, 2019: 109
[95] Palin, 2023: 48
[96] Ibid., p. 53 – 54
[97] Davey, 2006: 59
[98] Heidegger, 2003: 68 – 71
[99] Ibid., p. 72
[100] Ibid., p. 76 – 77
[101] Ibid., p. 82 – 83

štai-buvimo ištaka – yra menas. Taip yra todėl, kad menas savo esme yra ištaka; jis yra išskirtinis būdas, kuriuo tiesa tampa būnanti, o tai reiškia – istoriškai vykstanti“[102].

3. Emanacijos ir meno kaip tiesos įvykio sąryšis

Gadameris tiesiogiai referuoja į Plotiną knygoje „Tiesa ir metodas“ nagrinėdamas atvaizdo ontologiškumą. Emanacijos samprata pasitelkiama siekiant parodyti meno kūrinio, kaip aukštesniosios tikrovės išdavą. Kadangi šis aukštesnis lygmuo yra tai, kame slypi tiesos, grožio ir gėrio esmė. Susidūrimas su meno kūriniu kaip tiesos įvykiu nėra kasdieniškas, nors meno kūrinys ir yra nuolat atviras būti interpretuojamas. Meno kūrinys nurodo į aktyvų santykį tarp patiriančiojo sąmonės ir paties kūrinio[103]. Meno kūrinys nuolat esti virsmo būsenoje, nes kaskart tampa netapačiu sau, o tai skatina atsigręžti į tradicijos vaidmenį. Jei paveikslą laikytume prototipo kopija, tuomet jis nebepretenduotų į tiesos atslėptį – tai nėra objektiškas atkartojimas, dėl to pažinimas tampa būties prieaugiu. *Aletheia* suprantama kaip įvykiška būties tiesos atslėptis.

Bildung apibrėžimas Gadamerio „Tiesa ir metodas“ knygoje, liudija apie individo abstrahavimosi galią – tokią, kuri veda link būties bendrybės, būvojančios inteligibilioje plotmėje; kaip atotrūkis nuo fizinio pasaulio malonumų[104]. Nagrinėdamas meno kūrinio ontologinį statusą, pavyzdžiui, paveikslo, Gadameris pasitelkia prototipo terminą kalbėdamas apie vaizdavimo esmę. Vaizdavimas yra esmiškai susijęs su prototipu: „Kiekvienas toks vaizdavimas yra būties procesas ir kartu sudaro pavaizduotojo būties rangą. Vaizdavimu šis įgyja tarsi būties prieaugį. Savasis paveikslo turinys ontologiškai yra determinuotas kaip prototipo emanacija“[105]. Emanacijos samprata laikytina viena kompleksiškiausių Plotino mąstymo sampratų, išreiškia tam tikrą išspinduliavimą, kuris neigiamai nepaveikia šaltinio iš kurio emanuoja. Dėl to, toks apibrėžimas pagrindžia „<...> pozityvų paveikslo būties rangą. Juk jei pirmapradžio vienio dėl daugio ištekėjimo nesumąžta, tai reiškia, kad padaugėja būties“[106]. Būtent šiuo pagrindu Gadameris teigia, kad prototipo ir atvaizdo santykis yra ontologinis, sudarantis paveikslo būties pamatą. Paveikslo būties sąranga yra sukabinama su reprezentacijos sąvoka, nes per ją paveikslas įgauna savo paties tikrovę – įvyksta ontologinis apvertimas, kaip įvykio atvejis per kurį rodosi prototipas

[102] Ibid., p. 84
[103] Daknys, 2023: 79 – 80
[104] Gadamer, 2019: 36
[105] Ibid., p. 155
[106] Ibid.

atsiskleidžiantis kaip proto-tipas[107]. Šiuo atveju ima ryškėti santykis tarp materialiosios ir inteligibiliosios plotmių. Kadangi paveikslas yra tai, kas būčiai suteikia regimą pavidalą ir susietas su savuoju pasauliu[108]. Gadameris priima Plotino emanacijos sampratą kaip tai, kas išreiškia šį tą daugiau nei vien fizinį išsiliejimą[109]. Vadinasi, išteka iš metaforiškai suvokiamo šaltinio, kurio emanacijos procese nesumažėja: „Šaltinyje nuolat trykšta šviežias vanduo – taip yra ir su tikrais dvasiniais šaltiniais tradicijoje. Juos studijuoti taip pravartu todėl, kad jie teikia vis ko nors, ko iki šiol iš jų dar nepaimta“[110]. Gadameris teigia, kad menas apskritai, daro įtaką visam Vakarų metafiziniam mąstymui, o tradicija išreiškia imlumą ir receptyvumą menui[111]. Kuomet objektą įvardijame meno kūriniu, taip pat įvardijame jo nuolatinį buvimą dabartyje ir savotišką antlaiškiškumą, nes geba stebintįjį paveikti tiesiogiai. Tai, kas skleidžiasi tiesiogiai dabartyje, savyje talpina atvirumą ateities kitoniškumui ir praeities turiniui, vadinasi esti tradicijos dėmuo. Menas suvokiamas kaip tiltas jungiantis šiuos aspektus[112]. Tradicijos dėka yra įgalinamas būties prieaugis. Meno raiška geba užkalbinti individo vidinius „mechanizmus“, kas atliepia Plotino prezentacijos apibrėžimui, išreiškiančiam tiesioginį ryšį su emanacija[113] – per dalių raišką pretenduojame į visumos supratimą. Vienis ir Būtis nesutampa – tuo išsiskiria Plotino ir Gadamerio mąstymo laukai. Tačiau juos jungiantis dėmuo yra emanacijos samprata. Daraškevičiūtė (2013) mini, kad “Gadamerio hermeneutikoje santykis tarp meno kūrinio ir tikrovės visuomet yra abipusis – tikrovė įkvepia meno kūrinį, tačiau meno kūrinys daro įtaką būties augimui, jo žodžiais – emanacijai, reprezentuodamas tą tikrovę žiūrovui, tai reiškia, konkrečiame patirties momente ją paversdamas dabartimi“[114]. Dėl to, meno kūrinys visuomet yra visuminio konteksto dalis. Meno kūrinys tikrovei priklauso kaip mąstymo įvykis[115]. Gadameris iš esmės meno kūrinį pasitelkia kaip pavyzdį, siekdamas išryškinti galimybę priartėti prie to, kas nepaaiškinama – „ribinių žmogiškosios egzistencijos aspektų“[116]. Tokiu požiūriu šį išsakymą galime sugretinti su Plotino Vienio samprata, kuri būtent siekia atskleisti tokią plotmę, apie kurią

[107] Ibid., p. 156 – 157
[108] Ibid., p. 158
[109] Ibid., p. 418
[110] Ibid., p. 488 – 489
[111] Gadamer, 2006: 57
[112] Ibid., p. 60 – 61
[113] Grondin, 2003: 43
[114] Daraškevičiūtė, 2013: 359
[115] Ibid., p. 368
[116] Ibid., p. 372

galime kalbėti negatyviomis sąvokomis, nes tai yra kažkas neišsakomo, neapibrėžiamo. Emanacijos sampratos dėka gebame apibrėžti laipsnišką būties reiškimosi pobūdį.

3.1. Grožio vaidmuo Plotino ir Gadamerio mąstyme

Plotino V.8. Eneadoje nagrinėjamas grožio vaidmuo pajungiamas menininko mąstymo dėmeniui – formos suteikimas materijai grįstas inteligibilios srities pagrindu. Šioje Eneadoje minimas skulptūros pavyzdys, kuomet akmeniui suteikiama forma prieš tai egzistavusi menininko prote, todėl grožis esti mąstomybės srities elementas užfiksuojamas meno kūrinio formoje. Tai, kas yra juntama, Plotinui yra tikrovės pakraštys, kadangi grožio pagava jam yra tai, kas suteikia galimybę grįžti prie tikrovės, prie hipostazių. Plotinas tęsia įrodinėdamas, kad menininko Sieloje esantis grožis yra ženkliai intensyvesnis nei tas, kuris yra užfiksuojamas meno kūrinyje, kadangi pastarasis išskleidžiamas erdvėlaikiniu mąstu, dėl ko ima stokoti vienovės; išryškinamas kauzalus ryšys, kuomet priežastis yra stipresnio vienovės intensyvumo nei padarinys[117]. Šis santykis apibrėžiamas kaip dvigubas aktyvumas, kuomet vidujai esantis aktyvumas produkuoja išorišką aktą kaip silpnesnio krūvio atvaizdą[118]. Plotinas Eneadoje V.8.1. paneigia Platono išvystytą teiginį apie meno mimetinę funkciją, sakydamas jog ir natūralus dalykai taip pat yra imitacijos, tačiau svarbu suprasti tai, kad menai neimituoja to, kas matoma, o veikiau tai, kas yra pirminiai formuojantys principai, iš kurių kyla ir pati gamta. Todėl imitacinio pobūdžio menai, kaip skulptūra ir piešiniai, kuria grožį ir yra pagrindiniai pavyzdžiai bendrame grožio sampratos kontekste[119]. Plotinas kritikuoja platonišką mąstymą grožio atžvilgiu, kuomet teigiama jog iš esmės grožis kyla iš darnos, objektiškų savybių ir mato atitikimo, traktuodamas, kad proporcingumas yra vienas iš aspektų darantis įtaką grožio reiškimuisi, tačiau akcentuojamas grožio spektriškumas ta prasme, jog jis meno kūrinyje gali reikštis skirtingais laipsniais – dalyvavimas pavidale reiškia, kad ir pats pavidalas yra esmiškai gražus[120]. Vadinasi, meno kūrinio grožis kyla iš mąstyme esančių pavidalų, kurie savo laipsniu yra gražesni už materialųjį, tad galiausiai tai nuveda prie aukščiausiojo lygmens pavidalo – Vienio. Plotinas siekia priartėti prie dieviškosios srities kontempliuodamas grožio sampratą, t.y. Plotinas grožį mąsto kaip inteligibilų

[117] Emilsson, 2021: 251 – 252
[118] Ibid., p. 253
[119] Ibid.
[120] O'Meara, 2020: 131 – 135

(*Enn.*V.8)[121]. Nors Vienis neišreiškiamas, tačiau jis patiriamas per kūrinius. Atvaizdas tarsi yra ta vieta, kurioje pasireiškia Vienis kaip daugis, nes tik taip yra galimas nusakyti. Per šio daugio pažinimą siekiame prisikasti prie absoliučios vienovės[122]. Žmogaus baigtinumas sąveikauja su šiuo daugiu ir geba patirti tiesą ir grožį. Pasaulio Siela įdvasina pasaulio atvaizdus, kuriuos kontempliuoti prisiima siela. Grožis, tiesa ir gėris yra tarsi vienas darinys sužadinantis polėkį kurti menininko sieloje. Menininkas, anot Plotino, turi gebą atvaizduoti inteligibilią plotmę pasitelkdamas formą ir materiją; sėkmingas menininkas Plotinui yra tas, kuris pasitelkdamas vaizduotę geba bent milimetru mene atskleisti šviesą sklindančią iš Gėrio[123].

A. Alexandrakis (2001) tyrime apie Plotino grožio sampratą ir atgarsius modernybėje pastebima, kad grožio samprata XX a. atliepia neoplatonistinę poziciją. Nors galima pastebėti priešpriešų, pavyzdžiui, proporcijos nesilaikymas ir pan., tačiau prioritetas teikiamas menui, kaip Idėjos atvaizdui[124]. Plotino požiūriu, grožis randamas ir kyla iš sielos, kaip pažinimo procesas. Menininko kūryba yra kontakto su inteligibilia plotme išraiška, nes jei menininkas vaizduotų tai, kas būdinga materialiam pasauliui, tai taptų atvaizdo reprodukcija – imituojama mąstomybės, o ne materialybės sritis. Inteligibili sfera preegzistuoja žmogaus sąmonėje, todėl menas „išranda“ būdą reprezentuoti amžinąjį pasaulį. Menas įgalina savęs pažinimą, tuo pačiu ir grožio. Meno kūrinys kaip medija, tampa įkrauta mąstomybėje kontempliuota menininko vizija[125]. Materialus pasaulis tik pasufleruoja esant aukštesnės būties. Grožis ir menas kyla iš *νοῦς.* Menas išreiškia vidujai esantį grožį. Eneadoje V.8.1 Plotinas būtent ir mini formą preegzistuojančią menininko sieloje, kūrybos metu sutelkiamą į materiją, t.y. įkūnijamą. XX amžiaus menas siekia įkūnyti menininko idėjas, vidujai būdingas vizijas, kaip aukštesniųjų principų atvaizdavimas, pasitelkiant materijos mediumą. Abstraktus formos, esančios sieloje, įkūnijimas. Kaip pavyzdį, atliepiantį Plotino meno sampratą, Alexandrakis pateikia Marko Rotko paveikslus, kuomet į abstrakčius materialius pavidalus sudedama vidujai būdinga veikmė[126]. Tai ir yra grožis. Plotinui grožis yra neatsiejamas nuo mentalinės pagavos, pavyzdžiui, nupiešto ir realaus daikto atžvilgiu, Plotinui nupieštasis talpintų daugiau grožio (*Enn.*V.8.1 – 3). Nors Plotinui visgi svarbus kūrinio atitikimas matui, tačiau jau kitu požiūrio tašku – inteligibili plotmė nurodo kokios struktūros forma turėtų būti

[121] Armstrong, 2001: 218 – 220
[122] Ibid., p. 224 – 225
[123] Ibid., p. 226 – 227
[124] Alexandrakis, 2001: 232 – 233
[125] Ibid., p. 234
[126] Ibid., p. 235 – 236

suteikta kūriniui[127]. Simetrija jau nebekuria grožio, o veikiau simetrija yra grožio padarinys, kaip sudėtinis esinys. Jei visuma yra graži, tuomet, anot Plotino, ją sudarančios dalys negali būti negražios (*Enn.*I.6.1).

Meno kūrinio laisvė yra savybė priklausanti grožiui. Grožis yra tai, kieno funkcijos ar skirties negalima klausti, vadinasi grožis yra atsiejamas nuo meno funkcionalumo[128]. Grožio komtempliacija priartina prie tiesos pažinimo. Atliepdamas į numanomas Plotino sąsajas su XX a. menu, Gadameris teigtų, kad abstraktus menas reikalauja interpretuojančiojo pastangų, kad atskleistų kūrinio būties prasmę[129]. Tokio pobūdžio kūriniai siekia išprovokuoti šį aspektą. Bendru teoriniu požiūriu, Gadameriui menas privalo būti atliekamas, interpretuojamas, patiriamas kaip atslėptis ir suteikiantis būties prieaugį[130]. Gadameris prieštarauja grynai subjektyvios grožio patirties sampratai, kadangi tokiu būdu meno kūrinio supratimo patirtis yra atsiejama nuo universalaus, būtiškojo lygmens[131]. Jo siekis yra parodyti meno kūrinio supratimo universalumą, komunikacinį pobūdį, tai kas ontologiškai susieta su pačios būties pagrindu. Gadamerio požiūriu grožis yra susaistytas su tradicija. Tai jį sukabina ir su Plotino mąstymu. Anot Gadamerio, istorijos tradicija sudaro pasaulio vienovę, kadangi istorijos tradicijas žmogus patiria kaip savos egzistencijos duotybes, kurioms individas nuolat turi būti atviras[132]. Atvaizdas (*Bild*) neturi mažiau tos būties, kurią reprezentuoja, o atvirkščiai, būties turi daugiau, nes įvyksta prieaugis, būtent dėl reprezentacijos. Toks Gadamerio požiūris priima Plotino emanacijos sampratą, kaip išspilduliavimą iš šaltinio, kurio tiesa atskleidžiama kūrinyje. Atvaizdas užfiksuoja ir prezentuoja būtį ir tiesą – tiesa ir būtis save pristato per meno kūrinį[133]. Tokiu būdu menas imamas svarstyti ontologinėje perspektyvoje. Meno kūrinys yra ta vieta, kurioje įvyksta „susitikimas“ su būtimi ir tiesa, nes kūrinys perteikia daugiau nei vien objektišką būtį, o tą, kuri yra anapus patyrimų lauko[134]. Tarsi išreiškiama pretenzija užčiuopti ir taip priartėti prie pamatinių principų – juntamybė yra tarsi tikrovės pakraštys. Menas įgauna juntamą išraišką, bet taip pat atspindi tai, kas pamąstyta. Tai reiškia, kad grožis nebėra subjektyvi patirtis, o veikiau tai, kas turi tiesioginį ryšį su tiesa. Vadinasi,

[127] Ibid., p. 237
[128] Gadamer, 2006: 64 – 65
[129] Grondin, 2025: 22
[130] Ibid., p. 24
[131] Daraškevičiūtė, 2010: 168 – 169
[132] Gadamer, 2019: 13
[133] Grondin, 2025: 27 – 28
[134] Daraškevičiūtė, 2009: 135 – 136

grožis traktuojamas neatsiejamai nuo tiesos atsiskleidimo – grožio pagava yra galima dėl to, kad meno kūrinys išreiškia tiesą, būtį.

Išvados

Bakalauro darbe „Plotino emanacijos sampratos recepcija H-.G. Gadamerio meno filosofijoje“ atlikus tyrimą, galima teigti, kad Gadamerio meno filosofijoje Plotino emanacijos samprata įgauna vaidmenį, pabrėžiantį meno kūrinio ontologinį statusą ir jo universalią dimensiją. Gadamerio požiūriu, meno kūrinys gali būti apibrėžtas pasitelkus Plotino emanacijos sąvoką, kuri reiškia laipsnišką būties plėtimąsi. Ši tampanti savarankiška prasmių struktūra, kurioje atsiskleidžia dialogiškas santykis tarp tradicijos ir interpretuojančiojo. Plotino emanacijos ir Vienio sampratų analizė leidžia geriau suprasti Gadamerio hermeneutiką. Dėl to, meno kūrinys užima tarpininko poziciją tarp materialios ir inteligibilios plotmių. Remiantis darbe atlikta analize, daromos šios išvados:

1. Gilinantis į Plotino emanacijos sampratos recepciją Gadamerio meno filosofijoje paaiškėjo, kad emanacija gali būti traktuojama kaip esminis meno ontologijos modelis. Analogija su emanacijos procesu leidžia išryškinti meno kaip aktyvaus būties reiškimosi lygmenį, kuriame atskleidžiama būties tiesa. Emanacija reiškia būties išspinduliavimą iš Vienio, tad meno kūrinys plečia tikrovę per supratimo ir būties atvėrimo procesą;
2. Išnagrinėjus Gadamerio ontologinę meno kūrinio sampratą paaiškėjo, kad meno kūrinys geba prezentuoti (*Darstellung*) tikrovę, per kurios pažinimą suteikia galimybę priartėti prie būties. Atvaizdas (*Bild*) yra tai, dėl ko galima atskleisti (*Bildung*) meno kūrinio prasmę, kuri per supratimą atsiskleidžią kaip būties tiesa (*Aletheia*). Dėl to, meno kūrinys yra traktuojamas kaip įvykiška ir individą transformuojanti patirtis;
3. Pasitelkus *aletheia* sampratą paaiškėjo, kad meno kūrinys veikia kaip būties atvėrimo įvykis, kuris persmelkia žmogiškąjį suvokimą. *Aletheia* yra supratama kaip nuolatinis pasirodymo, atsiskleidimo procesas. Ši Gadamerio meno filosofijoje išplėtota samprata parodo, kad meno kūrinys tampa supratimo įvykiu, aktyviu tiesos vyksmu;
4. Galiausiai prieinama prie išvados, kad Plotino ir Gadamerio meno filosofijoje yra bendra tai, jog menas suvokiamas kaip dialogiškas, būties įvykis. Menas šiuo atžvilgiu suvokiamas kaip tarpinė struktūra tarp juntamybės ir mąstomybės plotmių, tai kas leidžia priartėti prie Vienio pažinimo. Plotino emanacijos teorija tarnauja kaip

pagrindas, Gadameriui meno kūrinį interpretuoti kaip būties įvykį. Tiesos telkinys – mąstomoji sritis. Menas nėra pasyvi, materijoje išreikšta tikrovės kopija ar kartotė, o veikiau aktyvus būties reiškimasis, kuriame įvyksta ontologinis prasmės skleidimasis.

Literatūra

1. Aleknienė, T., Πλωτίνος (2011). Apie Gėrį arba Vienį ; Apie tai, kas yra bloga ir iš kur kyla / Plotinas ; iš senosios graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parašė Tatjana Aleknienė. Aidai.p. 23 – 250.
2. Alexandrakis, A. (2001). Does Modern Art Reflect Plotinus Notion of Beauty? Neoplatonism and Contemporary Thought: Part Two. Harris, R. Baine (ed.). State University of New York Press. p. 231 – 243.
3. Armstrong, A. H. (1937). "Emanation" in Plotinus, Mind, Volume XLVI, Issue 181, p. 61 – 66. https://doi.org/10.1093/mind/XLVI.181.61
4. Armstrong, A.H. (2001). Plotinus on the Origin and Place of Beauty in Thought About the World. Neoplatonism and Contemporary Thought: Part Two. Harris, R. Baine (ed.). State University of New York Press. p. 217 – 231.
5. Arthos, J. (2013). Gadamer's poetics : a critique of modern aesthetics / John Arthos. Bloomsbury. p. 35 – 121. DOI:10.5040/9781472545626
6. Daknys, M. (2023). Trys meno kūrinio tiesos interpretacijos – Gadameris, Heideggeris, Šliogeris. Problemos, 103, 77 – 89. https://doi.org/10.15388/Problemos.2023.103.6
7. Daraškevičiūtė, V. (2009). Atvaizdo ontologiškumo transformacijos estetikoje. Religija Ir kultūra, 6(1-2), 134 – 143. https://doi.org/10.15388/Relig.2009.1.2771
8. Daraškevičiūtė, V. (2010). Tiesos ir meno kūrinio santykis: B. Croce ir H. G. Gadameris / Vaiva Daraškevičiūtė . Problemos / Vilniaus universitetas. https://doi.org/10.15388/Problemos.2010.0.1892
9. Daraškevičiūtė, V. (2013). Estetikos sampratos transformacijos ontologinėje hermeneutikoje. Šerpytytė, R., Bacevičiūtė, D., Gutauskas, M., Sodeika, T., Sabolius, K., Daraškevičiūtė, V., Maslauskaitė-Mažylienė, S., & Pažėraitė, A. K. Sekuliarizacija ir dabarties kultūra : kolektyvinė monografija / sudarytoja Rita Šerpytytė. Vilniaus universitetas. p. 355 – 372.
10. Davey, N. (2006). Unquiet Understanding: Gadamer's Philosophical Hermeneutics. State University of New York Press. p. 37 – 109.

11. Emilsson, E. K. (2007). “Emanation and Activity“ in Plotinus on Intellect. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199281701.003.0002 p. 1 – 52, 124 – 175.
12. Emilsson, E. K. (2021). Plotinus on the Arts. In T. K. Johansen (Ed.), Productive Knowledge in Ancient Philosophy: The Concept of Technê . chapter, Cambridge: Cambridge University Press. p. 245 – 262. DOI: https://doi.org/10.1017/9781108641579.011
13. Gadamer, H. G. (2006). Artworks in Word and Image. Theory, Culture and Society 23 (1): 57 – 83. https://doi.org/10.1177/0263276406063229
14. Gadamer, H. G. (2019). Tiesa ir metodas: pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. p. 11 – 64, 119 – 182, 272 – 377, 413 – 489.
15. Gerson, L. P. (1993). Plotinus‘s Metaphysics: Emanation or Creation? Review of Metaphysics 46 (3): 559 – 574. http://www.jstor.org/stable/20129375
16. Gerson, L. P. (2017). Plotinus: The Enneads. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9780511736490
17. Grondin, J. (2025). Gadamer’s Understanding of Art as Presentation: Study on a Key Concept of Gadamer’s Philosophy. In S. MARINO & E. ROMAGNOLI (Eds.), Gadamer on Art and Aesthetic Experience: Rethinking Hermeneutical Aesthetics Today. State University of New York Press. p. 13 – 32. https://doi.org/10.2307/jj.23276095.4
18. Grondin, J., & Plant, K. (2003). Truth after Art. In The Philosophy of Gadamer (1st ed.). United Kingdom: Routledge. p. 39 – 54. https://doi.org/10.4324/9781315710617-3
19. Heidegger, M. (2003). Meno kūrinio ištaka / Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer ; iš vokiečių kalbos vertė Tomas Sodeika, Jurga Jonutytė. Aidai.
20. Mickevičius, A. (2010). The meaning of good will to understand in H.G. Gadamer’s philosophical hermeneutics/Hanso Georgo Gadamerio filosofine hermeneutika ir geros valios suprasti prasme. Santalka, 18(1), 37-. https://doi.org/10.3846/coactivity.2010.04

21. Mickevičius, A. (2017). Why H. G. Gadamer's "Philosophical Hermeneutics" Cannot Belong to the "Metaphysics of Presence"? Filosofija, Sociologija, 28(3), 182 – 193. https://doi.org/10.6001/fil-soc.2017.28.3.4
22. Mickevičius, A. (2023). H.-G. Gadameris: trys aš-tu santykio rūšys / Arūnas Mickevičius . Logos, (116), 6 – 23. https://doi.org/10.24101/logos.2023.46
23. Nielsen, C. (2022). Gadamer's Hermeneutical Aesthetics: Art as a Performative, Dynamic, Communal Event. https://www.academia.edu/80934447/Gadamers_Hermeneutical_Aesthetics_Art_as_a_Performative_Dynamic_Communal_Event
24. Nielsen, Cynthia. (2021). Gadamer on Play and the Play of Art. p. 139 – 154. DOI:10.13140/RG.2.2.25632.51200
25. O'Meara, D. J. (1993). Plotinus (electronic resource): an introduction to the Enneads. Oxford: Clarendon. https://doi.org/10.1093/0198751478.001.0001
26. O'Meara, D., Porphyrios. (2020). Plotinas: įvadas į Eneadas. Vilnius: Žara. p. 45 – 58, 73 – 84, 93 – 116, 129 – 142.
27. Palin, T. (2023). Origins and Ends: Understanding the Medium of Painting According to Heidegger's Truth. In S. Schmidt-Wulffen & G. A. Duarte (Eds.), The Object as a Process: Essays Situating Artistic Practice (1st ed.). transcript Verlag. p. 47 – 64. http://www.jstor.org/stable/j.ctv371c5kg.7
28. Romagnoli, E. (2025). Playing and Reading: The Performative Paradigm in Gadamer's Aesthetics. In S. MARINO & E. ROMAGNOLI (Eds.), Gadamer on Art and Aesthetic Experience: Rethinking Hermeneutical Aesthetics Today. State University of New York Press. p. 147 – 166. https://doi.org/10.2307/jj.23276095.11
29. Travers, M. (2019). The writing of Aletheia: Martin Heidegger in language. New York: Peter Lang. p. 105 – 129.
30. Vacura, M. (2020). The One and Differentiating Principles of Hypostases in Plotinus' Metaphysics. Philosophia International Journal of Philosophy. 21(2). p. 201 – 222. DOI: 10.46992/pijp.21.2.a.3
31. Πλάτων, Dumčius, J., & Rybelienė, R. (2014). Valstybė (3-iasis-ioji patais. laida. leid.). Margi raštai. p. 374 – 411.

32. Πλωτίνος (1999). Ennead. 1, 3, 5, 6 (6-9). Translated by A. H. Armstrong. Cambridge [Mass.] ; London: Harvard University Press.